
Розділ 4. Економічні та соціальні реформи у процесі європейської інтеграції

Rozdział 4. Ekonomiczne i społeczne reformy w procesie integracji europejskiej

---

УДК 339.924

А. Філіпенко, В. Філіпенко

Теорія міжнародної економічної інтеграції

Аналізуються міжнародні інтеграційні процеси на чотирьох рівнях: глобальному, георегіональному, національному та на рівні фірми. Обґрунтовано взаємозалежність між процесами глобалізації та глобальною інтеграцією. Досліджено діяльність багатонаціональних компаній, які посилюють інтеграційні процеси. Регіональна міжнародна економічна інтеграція розглядається в рамках трьох основних наукових шкіл сучасної економічної думки: ринкової, ринково-інституційної та структуралістської, а також альтернативних концепцій. Регіональну економічну інтеграцію проаналізовано на основі використання двох методів: інституційного, що характеризується інституційними, адміністративними заходами та акціями, та функціонального, який ґрунтується на принципах лібералізації економіки і зовнішньої торгівлі. Доведено, що теоретичні підходи до розвитку інтеграційних процесів набувають особливої актуальності.

Ключові слова: глобальна (планетарна) інтеграція, національна економічна інтеграція, інтеграція на рівні фірми, позитивна і негативна інтеграція, ринкова, ринково-інституційна, структурна (структуралістська) школа, інституційний та функціональний метод.

Теоретичні підходи до аналізу проблем розвитку міжнародної економічної інтеграції були і залишаються у центрі уваги науковців. Це пов'язано з розвитком цивілізаційних процесів, змінами в технологічних, інформаційних, організаційно-структурних зв'язках між країнами, особливо в епоху сучасної глобалізації. Теоретичні доктрини дають змогу не тільки глибше зрозуміти сутність явища чи проблеми, але й знайти вірні підходи до практичної їх реалізації в господарській діяльності країн. Практика свідчить, що на будь-

яких рівнях розвитку міжнародної економічної інтеграції її суб'єкти користуються інтеграційними перевагами для підвищення конкурентоспроможності своїх товарів (послуг), нарощування економічного потенціалу. Осмислення теоретичних підходів до розвитку процесів міжнародної економічної інтеграції суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності дає їм змогу зрозуміти новітні тенденції розвитку сучасних глобалізаційно-цивілізаційних трансформацій, що впливають на їхній економічний стан і прийняти правильне рішення у своїй практичній діяльності.

Водночас, основи теоретичних досліджень даної проблеми дають можливість країнам, що стали на шлях інтеграції, використати можливості вибору форм та механізмів взаємодії їхніх економік в регіональних угрупованнях. Теоретичні дослідження міжнародної економічної інтеграції прямо співпадають із сучасними потребами України, економіка якої знаходиться в зоні дії силових ліній двох головних «гравітаційних полів» – Європейського Союзу та СНД.

Питання теорії міжнародної економічної інтеграції ґрунтовно представлені в економічних доробках представників західної економічної думки, серед яких Б. Балаша (B. Balassa), П. Робсон (P. Robson), Дж. Вінер (J. Viner), В. Репке (W. Ripke), Р. Коуз (R. Coase), Д. Норт (D. North), Т. Веблен (T. Veblen), П. Стритен (P. Streeten), Р. Сенюелд (R. Sannwald), С. К. Шмидт (S. K. Schmidt), Х. Джагер (H. Jager), К. Джепма (C. Jerma), М. Йовановіч (M. Jovanovic). Плідно працюють над цією проблематикою також вітчизняні й російські вчені, зокрема, В. Сіденко, В. Чужиков, О. Шнирков, Б. Хейфец, А. Лібман, С. Беренда та ін. Водночас, практика поширення міжнародних інтеграційних процесів вимагає подальшого теоретичного дослідження сучасних змін та тенденцій в організації та функціонуванні інтеграційних угруповань.

Традиційно міжнародна економічна інтеграція розглядалася через призму утворення регіональних економічних об'єднань. Даний підхід превалює й нині, що є цілком природним з огляду на актуальність та порівняну новизну даної проблематики. Однак останнім часом у наукових публікаціях спостерігається розширене трактування міжнародних інтеграційних процесів, яке включає в себе чотири рівні: глобальний, георегіональний, національний та рівень фірми (ТНК) [15, с. 243-263; 9, с. 180-187]. Зважаючи на неможливість у одній статті розглянути усі складові такого підходу до міжнародних інтеграційних процесів, обмежимося короткою характеристикою нових складових, а саме: глобального, національного та рівня фірми. Глобальна (планетарна) інтеграція безпосередньо пов'язується з поглибленням та диверсифікацією економічної глобалізації, її фінансово-інвестиційних та виробничо-технологічних аспектів, з формуванням глобальних мереж – вартісних, продуктових, інноваційних, корпоративних, збутових, регуляторних та ін. На цій основі посилюється економічна єдність світу, зростає його цілісність, структурна взаємозалежність елементів, більшою мірою проявляється якісна гомогенність. Відбувається переплетення процесів глобалізації й глобальної інтеграції, тому актуальним питанням сьогодення є наукове обґрунтування оптимальних форм, адекватних національних і міжнародних інституцій та гармонійних механізмів реалізації процесів інтеграції на глобальному рівні. Важливого значення набуває також вибір стратегії інтеграційного й національного економічного розвитку країн, враховуючи нерівномірність забезпечення їх природними, виробничими, фінансовими ресурсами та людським капіталом. Глобальна інтеграція, її сценарії розвитку, прогнози та стратегії тісно пов'язані з процесами глобалізації, що відбуватимуться в наступні десятиліття за умов формування основ ноосферно-космічної цивілізації.

Національна економічна інтеграція розвивається в процесі становлення національних держав (XVIII-XIX ст. – країни Західної Європи, США, Японія та ін.). В кінці XX ст. внаслідок розпаду СРСР, Югославії також відбуваються процеси національної економічної інтеграції, формування цілісних господарських комплексів. Вони включають у себе розвиток поділу і кооперації праці між територіями та галузями економіки, запровадження

національних грошових одиниць, створення власної інституційно-економічної інфраструктури (банківської та фінансової систем, економічного законодавства, оформлення митної території тощо). Як показує практика, в тому числі вітчизняна, дані процеси відбуваються доволі складно і потребують часу та застосування еволюційного підходу при їхньому вирішенні.

В рамках багатонаціональних компаній (БНК) відбувається горизонтальна та вертикальна інтеграція. Одна з найвизначніших рис системи багатонаціональних компаній – це стрімкий розвиток зв'язків між філіями, оскільки керівництво материнської компанії намагається вдосконалити функціонування всієї системи. Менеджери освоюють світові ринки для товарів компанії і працюють над налагодженням зв'язків між філіями на регіональному та глобальному рівнях, щоб скористатися подібністю національних ринків, ефектом масштабу та міжнародною спеціалізацією. Внаслідок цього система БНК стає більш інтегрованою у виробництві, маркетинговій діяльності, фінансових та наукових дослідженнях і розробках та управлінні.

Деякі зовнішні обмеження можуть стримувати інтеграцію цієї системи, а материнська компанія до того ж стикається з внутрішніми обмеженнями, такими як вітчизняна орієнтація більшості менеджерів. Зовнішні обмеження охоплюють усі бар'єри в міжнародній торгівлі та розрахунках. Найвагоміші з них – це обмеження уряду на потоки послуг, товарів та поточних платежів. Коли торговельні обмеження жорсткі, вони забороняють товарний обіг між філіями. До того ж непевність щодо можливих урядових акцій і нестабільність політичних умов у деяких країнах можуть суттєво посилити ризик незалежності філій.

Внаслідок зовнішніх та внутрішніх обмежень материнській компанії рідко вдається спрямувати процес інтеграції своєї системи до логічного завершення. Тому інтеграція найчастіше часткова і стосується тільки деяких регіонів, а не світу в цілому, або кількох, а не всіх товарів. Багато материнських компаній, зокрема, неохоче інтегрує роботу філій у країнах, що розвиваються, внаслідок обмежень та політичної нестабільності в цих країнах.

Отже, система багатонаціональних компаній функціонує як міжнародний перерозподільний фактор як для товарів, так і послуг. І хоча схема цих потоків залежить від стратегії материнської компанії та різних обмежень, материнська компанія – це єдине джерело певних видів послуг (зокрема управління всією системою) і, звичайно, основне джерело капіталу і технології. Але, як відомо, материнська компанія може також ініціювати потоки виробничих факторів (як і товарів) між філіями в різних країнах і від них назад до себе. Отже, система багатонаціональних компаній відтворює на мікрорівні міжнародну економічну систему торгівлі та руху виробничих факторів між національними економіками.

Як уже зазначалося раніше, система багатонаціональних компаній породжує безліч міжнаціональних потоків продукції всередині системи. Цей внутрівиробничий обіг продукції є прямим наслідком рішень керівництва материнської компанії, які стосуються трьох стратегічних запитань, а саме: де в світі знаходяться ринки для нашої кінцевої продукції; де необхідно розміщувати виробничі потужності для постачання цих ринків; де і від кого потрібно отримувати ресурси (сировину, деталі, вузли, комплектуючі вироби, основне устаткування)?

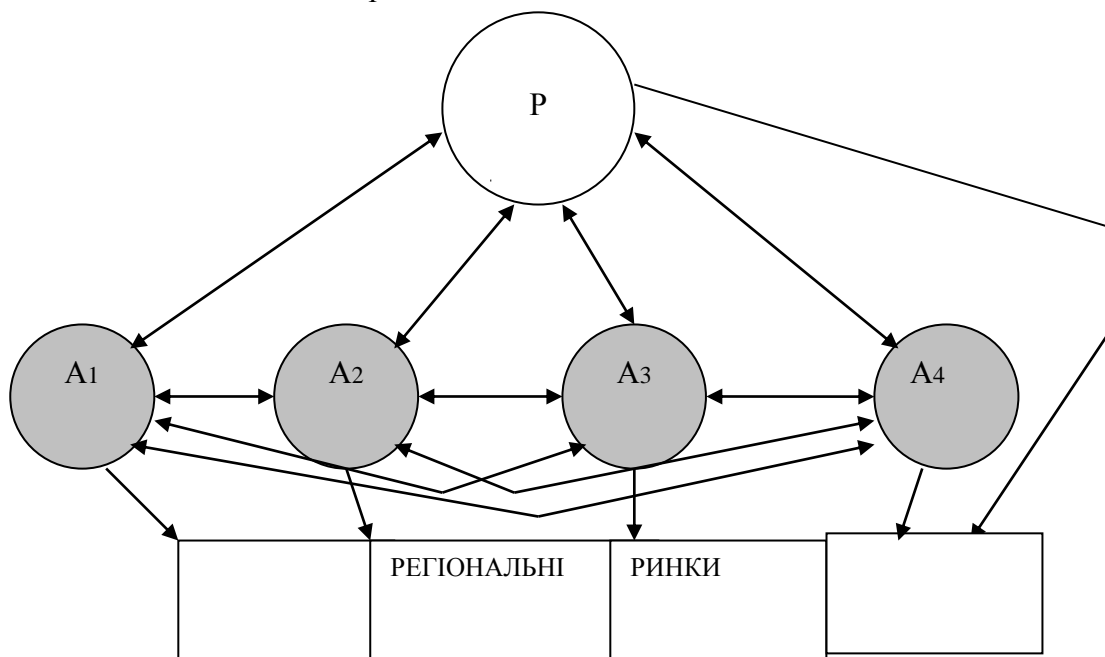
Правління материнської компанії має вирішити для кожного національного ринку: виробляти на цьому ринку чи експортувати на нього з виробничої бази, розташованої в іншій країні? Для кожної виробничої філії теж необхідне розв'язання питання правлінням материнської компанії: виробляти чи купувати необхідні виробничі ресурси? Якщо буде рішення виробляти їх, тоді керівництво повинне далі вирішити, виробляти їх у цій же країні чи отримувати їх з філії в іншій країні? Якщо материнська компанія здійснює глобальну стратегію, ці рішення приведуть до створення певного ступеня інтеграційної системи в маркетинговій діяльності, або виробництві, або в обох сферах.

Рис. 1 показує схему внутрівиробничого переміщення продукції внаслідок високого ступеня інтеграції у виробництві *кінцевих* продуктів. Замість того щоб материнська компанія (P) та кожна закордонна (A) виробляла повний асортимент продукції, правління материнської компанії створює певну модель спеціалізації між ними, беручи до уваги розміри компаній та набір послуг, наявних у кожній країні розташування (включаючи і країну базування); витрати на зберігання, навантажувально-розвантажувальні роботи, транспортування; обмеження, накладені імпортерними митами, квотами та іншими торговельними бар'єрами. Переміщення кінцевої продукції між ними (філіями) і материнською компанією дає системі ТНК змогу забезпечувати повний асортимент товарів на ринку кожної країни нижчої вартості або вищої якості порівняно з тією ситуацією, коли ці товари було повністю виготовлено кожною філією.

Горизонтальна інтеграція

Крім того, материнській компанії та кожній філії визначено більш підходящий регіональний ринок. Наприклад, французька філія (A₁) обслуговує всі ринки в Європейському Союзі, мексиканська (A₂) обслуговує всі ринки в Латинській Америці і т. д. Отже, материнська компанія та філії експортують кінцеву продукцію на багатонаціональні регіональні ринки і одночасно беруть участь у внутрішньофірмовій торгівлі. Цей багаторинковий підхід може стати основою для отримання додаткової вигоди, крім економії на спеціалізації та масштабі виробництва.

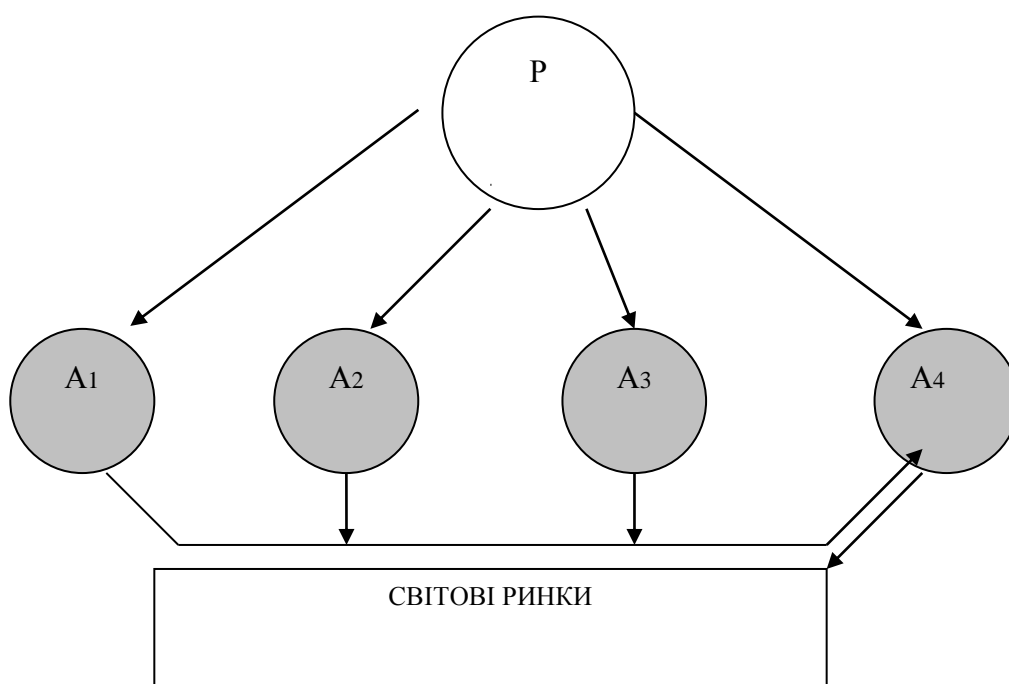
Рис. № 1. Переміщення продукції в межах системи ТНК: горизонтальна інтеграція.

Міжнародна стандартизація продукції в системі ТНК дозволяє застосовувати однакову маркетингову політику (особливо з погляду видатків) до ринків багатьох країн. Наприклад, видатки на рекламу можна поділити на сотні ринків. Виходячи з попиту, стандартизація продукції (в тому числі однаковий асортимент продукції, торговельні марки, фірмові знаки, пакування – спільні для всіх учасників системи) сприяє створенню іміджу світового рівня, що збільшує попит по всьому світу. Таким чином, багатонаціональні компанії можуть також користатися з переваг комунікаційних зв'язків поміж споживачами (в тому числі й виробничими) у різних країнах.

Вертикальна інтеграція

Вертикальна інтеграція у виробництві також веде до руху продукції в межах системи багатонаціональних компаній. Вертикальна інтеграція виникає тоді, коли виробник вирішує виробляти щонайменше кілька проміжних виробів, необхідних для виробництва кінцевої продукції. Як крайність, вертикальна інтеграція може дійти до добування корисних копалин, але для більшості виробників (крім галузей важкої промисловості, таких, як сталеплавильна, хімічна, нафтопереробна) це не йде далі виробництва певних деталей та вузлів, з яких складаються кінцеві вироби. Вертикальна інтеграція стає міжнародною тоді, коли система ТНК виробляє сировину, комплектуючі вироби або інші компоненти в одній або більше компаній-учасниць (в тому числі в материнській компанії) для використання у виробництві компаній-учасниць в інших країнах.

Рис. 2 показує одну із схем внутрішньофірмового обігу продукції, яка є наслідком вертикальної інтеграції у виробництві. Материнська компанія (P) передає проміжну продукцію філіям A₂, A₃, A₄ для виробничого споживання. В той же час A₁ виробляє компонент, який передається до A₄, а A₂ та A₃ також виробляють матеріали для A₄.

Рис. № 2. Переміщення продукції в межах системи ТНК: горизонтальна інтеграція.

Згодом A₄ використовує всі ці складові для виробництва кінцевого продукту, який продається на ринках, поширених по всьому світу.

Як і у випадку горизонтальної інтеграції, вертикальна інтеграція надає системі БНК можливість отримувати переваги від міжнародної спеціалізації та отримувати доходи. Класичним прикладом вертикальної інтеграції у глобальному масштабі є провідні нафтові компанії, чиї філії (розміщені в країнах, що розвиваються) постачать сиру нафту до переробних філій (розташованих здебільшого в розвинених країнах), які в свою чергу перевозять рафіновані продукти до збутових філій на продаж по всьому світу.

Теоретичні основи аналізу регіональних міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах де Бірса (1941), Вінера та Байє (1950), які сформулювали теорію митних союзів. Найповніше її обґрунтування здійснив Вінер у праці «Питання митного союзу» [16].

Слід зазначити, що до проблематики митних союзів зверталися також основоположники сучасної економічної науки. А. Сміт, Д. Рікардо, Мак Куллох, аналізуючи

Месенську угоду 1703 р. між Англією та Португалією про взаємні торговельні преференції, оцінили її як таку, що підриває основи вільної торгівлі [10, с. 5]. Загалом у 1818-1924 рр. було засновано 16 митних союзів. Їх різноманітні аспекти розглядали Ліст (1885), Грегори (1921), Габерлер (1936), Джонсон, Купер, Массел (1965), О'брайєн (1976) та ін. Завважимо, що роботи з теорії митних союзів, починаючи з 50-х рр. ХХ ст., були тісно пов'язані з міжнародною економічною інтеграцією.

Існує декілька визначень інтеграції, що сформулювали різні наукові школи сучасної економічної думки, а саме: ринкова, ринково-інституційна, структурна (структуралістська).

Ринкова школа виходить з відомого постулату про те, що ринок є найкращим регулятором економіки, який не можна замінити жодними штучними механізмами з боку держави (принцип *Laissez - faire*).

На ранніх етапах дослідження інтеграційних процесів міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією. Відомий французький економіст М. Алле писав, що «багатосторонньо прийнятними правилами для тісної економічної інтеграції між демократичними суспільствами є правило вільного ринку» [5, с. 8]. Німецький автор В. Рьопке вбачав у європейській інтеграції не що інше, як спробу виправити становище, що склалося після 1914 р., коли було зруйновано інтеграцію національних економік [11, с. 500].

М. Гальперін категорично заперечує будь-яке регіональне планування розвитку та субсидування з метою реконверсії промисловості, але обстоює відповідальність держави за інвестиційні рішення в певних галузях.

Таким чином, суть концепції ринкової школи полягає в тому, що в інтегрованому господарському просторі повинні виконуватись такі самі умови для руху факторів виробництва, що і в національній ринковій системі. В єдиному господарському просторі декількох країн забезпечується конкуренція і повна свобода для дії ринкових сил. Міжнародна економічна інтеграція в такому разі вважається тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил та чим меншим є регулюючий вплив держави.

Інший напрям сучасного неолібералізму отримав назву ринково-інституційного¹¹¹.

Його представники намагаються знайти компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції. На думку представників цієї школи, інтеграція є втіленням певної єдності економічних та політико-правових аспектів. На відміну від представників ринкової школи, інституціоналісти визнають, що інтеграція національних господарств не може бути досягнута одними лише ринковими методами.

Б. Балаша вбачає початок інтеграції в акціях урядів, які усувають дискримінацію. Він пропонує розрізнити інтеграцію та звичайне співробітництво. «Ця різниця, – пише він, – є не якісною, а кількісною. В той час, як співробітництво включає дії, що мають за мету зменшення дискримінації, процес економічної інтеграції полягає в засобах, які тягнуть за собою пригнічення тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгову політику стосуються галузі співробітництва, тоді як усунення існуючих бар'єрів – інтеграції» [5, 2].

Автори словника Європейського Союзу розрізняють позитивну та негативну інтеграцію. Остання передбачає усунення перешкод на шляху вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили, тобто вона є процесом усунення перепон на шляху утворення спільного ринку. Як така, негативна інтеграція також використовується для дослідження змін в політиці уряду, яка лібералізує діяльність ринкових сил з метою економічної інтеграції: уряд може бути змушений відмовитись від певного політичного інструменту, якщо він є

¹¹¹ Інституційна парадигма в економічній науці була обґрунтована ще в ХІХ ст. американським економістом Т. Вебленом. У ХХ ст. найбільший внесок в інституційну економіку зробили Р. Коуз, Д. Норт та ін.

несумісним із членством в спільному ринку. Загалом, негативна інтеграція не містить в собі значних протиріч, оскільки, посилюючи роль ринкових сил, вона передбачає перспективу зростання добробуту внаслідок оптимізації розміщення ресурсів.

Але одного процесу негативної інтеграції буде недостатньо для утворення спільного ринку. Реальна економіка управляється за допомогою широкого кола правил, норм та інших інструментів урядової політики, які у сукупності створюють суттєву перешкоду міжнародній економічній інтеграції (національні санітарні норми, преференційні державні закупівлі, промислова політика, а також національна система оподаткування і субсидій). Необхідність гармонізувати ці політики та розробити спільний підхід виникає тому, що в іншому випадку це підриває основи вільної та чесної конкуренції в митному союзі. Отже, виникає об'єктивна потреба в позитивній інтеграції за якої гармонізація відповідних національних політик є необхідною для ефективного функціонування спільного ринку [14, с. 112].

Таким чином, ринково-інституційна школа робить акцент на заходах, спрямованих на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів, і передбачає мінімальне державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції.

Ще в середині 60-х рр. деякі французькі, англійські та італійські економісти піддали критиці неоліберальні підходи до економічної інтеграції та запропонували інші моделі, що отримали назву «структурна школа».

Погляди представників цієї школи суттєво відрізняються один від одного. Однак є те, що їх об'єднує: по-перше, надто критична позиція щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі і, по-друге, прагнення виявити структурний аспект інтеграційного процесу.

Для представників структурної школи справжня інтеграція – це дещо більше, ніж просто об'єднання декількох національних господарств. Вона можлива лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, що є невід'ємною частиною процесу зміни їх структури, який є невідворотним.

Головною проблемою регіональної інтеграції, на думку представників цієї школи, є визначення оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигод, що є наслідком міжнародного співробітництва. На відміну від ринкових позицій, акцент зроблено на позитивній інтеграції, тобто на узгодженні тих чи тих галузей економічної і соціальної політики між урядами країн, що беруть участь в об'єднанні. «Під інтеграцією, – пише П. Стріттен, – слід розуміти спільну політику зайнятості, спільну монетарну і фіскальну політику, а також спільну антимонопольну політику» [13, с. 16-17].

Інакше кажучи, для повної інтеграції важливо не стільки забезпечення абсолютної свободи руху товарів і факторів виробництва, тобто свобода дії ринкового механізму, скільки координація економічної політики держав, що мають за мету пом'якшити нерівномірність економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу і окремих регіонів усередині цих країн, а також забезпечити усталеність національних платіжних балансів.

Вищою можливою межею регіональної економічної інтеграції, відповідно до цієї концепції, повинна бути раціональна господарська структура всього регіону, що інтегрується та базується на оптимальній економічній політиці.

Представники цього напрямку розглядають економічну інтеграцію як глибинний процес структурних перетворень в економіці країн, що інтегруються, завдяки котрим повинні виникнути оптимально збалансовані в територіально-економічному та соціальному сенсі господарства. Отже, йдеться про своєрідну зміну системи: інтегрування повинне являти собою не просто суму національних економік, а якусь нову якість, більш досконалий господарський організм.

У рамках існуючих наукових шкіл виникли й альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції. Вони диференціюються залежно від цілей, змісту та часу протікання

інтеграційного процесу. На цій основі розглядаються моделі двошвидкісної та багатошвидкісної Європи. Береться до уваги той факт, що учасники інтеграції, проголосивши спільні цілі, можуть унаслідок різних стартових умов затратити неоднакову кількість часу для їх досягнення. Прикладами різношвидкісної інтеграції є Маастрихтські угоди (1992 р.) про критерії конвергенції щодо створення єдиного внутрішнього ринку ЄС та Європейського валютного союзу.

У СНД інші швидкості проявляються у формуванні союзу Росія – Білорусь. Рівень інтеграції в Євразійському економічному співтоваристві (ЄврАзЕС) та в митному союзі (Росія, Білорусь, Казахстан) також відрізняється від аналогічних процесів в СНД.

Із багатошвидкісною інтеграцією кореспондується теорія концентричних кіл [8, 53-54]. За цією концепцією формується високоінтегроване ядро країн, які складають перше коло, а друге коло створюють менш інтегровані країни. Ця концепція часто пов'язується з великим розширенням ЄС (2004 р.) . Подібні процеси можуть відбуватися також у зв'язку з проголошеними адміністрацією США планами створення в майбутньому Всеамериканської зони вільної торгівлі, яка б об'єднувала північ і південь континенту.

Концепція гнучкої геометрії чи селективної інтеграції надає можливість членам об'єднання та третім країнам, залежно від політичних та економічних обставин, брати участь лише в окремих інтеграційних заходах. На такій основі країни Центральної і Східної Європи співпрацюють з Європейським інвестиційним банком, розвивається кооперація між Європейською асоціацією вільної торгівлі (ЄАВТ) та ЄС тощо.

Близькою до попередньої є концепція часткового членства, яка не вимагає від учасників беззастережної участі у всеохоплюючій інтеграції. Цей підхід передбачав можливість участі країн в окремих сферах, як-то спільна зовнішня чи оборонна політика. Зазначена концепція перегукується з популярною в першій половині 50-х років ХХ ст. теорією секторальної інтеграції М. Шумана, за ініціативи якого було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВУС) та Євратом, які пізніше приєдналися до Європейської економічної спільноти [13, 12].

Як бачимо, теоретичні доктрини міжнародної економічної інтеграції передбачають можливість маневру з боку окремих країн щодо вибору форм, глибини, механізмів взаємодії їхніх економік в регіональних угрупованнях. Такі теоретичні висновки прямо співпадають із сучасними потребами України, економіка якої знаходиться в зоні дії силових ліній двох головних «гравітаційних полів» – Європейського Союзу та СНД. Усвідомлення цієї геополітичної та гео економічної реальності, її детермінованості сукупністю історичних, економічних, етнічних, психологічних та інших чинників спонукає до пошуку нетривіальних підходів щодо інтеграції України до Європейського економічного простору.

З технічної точки зору, країни можуть схвалити рішення про підписання будь-якої угоди. Наприклад, Римський договір спочатку визначав метою Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) спільний ринок, а з ратифікацією Договору про Європейський Союз (Маастрихтський договір) метою ЄС визначено встановлення економічного і валютного союзу, тобто, фактично, рух до повної економічної інтеграції. Натомість Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), та Північно-американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА) є прикладами зони вільної торгівлі, а, у випадку НАФТА, було чітко зафіксовано, що цей договір не розширюватиметься. Однак на практиці дуже складно затримати процес інтеграції на певному етапі, адже вона має власні, внутрішні рушійні сили, які підштовхують країни до розширення початкових цілей, особливо коли йдеться про «вищі» форми інтеграції. Наприклад, гармонізація багатьох інструментів торговельної політики, яка необхідна при митному союзі, може викликати більш значне скорочення національних політичних повноважень (а відтак, і суверенітету), ніж за умов зони вільної торгівлі. Якщо ми рухатимемося від митного союзу до спільного ринку, тоді на рівні окремих країн буде задіяно ще більше інструментів економічної політики. Приміром, контроль за рухом капіталу

є несумісним із «чотирма свободами», які визначає спільний ринок. У разі усунення цього контролю підтримання стабільності валютного курсу потребуватиме більшого зближення монетарних політик країн-учасниць.

У світовій практиці використовуються два основні методи здійснення всіх типів міжнародної економічної інтеграції. За першим методом інтеграція розпочинається, розвивається і поглиблюється інституційними, адміністративними заходами та акціями. Другий метод ґрунтується на принципах лібералізації економіки та зовнішньої торгівлі, яка лімітує адміністративні заходи на основі багатосторонньої угоди і забезпечує вільний обмін товарами між країнами у великому ринковому просторі згідно з вимогами закону попиту та пропозиції.

Відповідно до свого внутрішнього змісту та інструментарію, перший метод дістав назву інституціонального, а другий – функціонального [6, с. 84].

Слід підкреслити, що в реальній інтеграційній практиці взаємодіють і переплітаються обидва зазначені методи та відповідні інструменти, а їх співвідношення залежить від форми (стану) інтеграції та регіону, в якому відбуваються інтеграційні процеси.

Вважається, що необхідні умови для застосування функціональних інструментів існували у світовій економіці в кінці XIX – на початку XX ст., коли діяла система золотого стандарту, відбувалась вільна конвертація валют та міжнародна мобільність факторів виробництва. Відомо також, що ця система поширювалася лише на групу розвинутих країн. Серед ліберальних механізмів та інструментів інтеграції можна назвати такі: вищий реальний дохід (і, відповідно, темпи зростання); більша рівність можливостей і доходів; збільшення свободи вибору [13, 15].

Якщо ж проаналізувати сучасні інтеграційні процеси в двох регіональних економічних об'єднаннях – ЄС та СНД, можна стверджувати що в останньому переважає інституціональний метод. В ЄС інтеграційна політика здійснюється на основі поєднання обох методів – інституціонального та функціонального. В переважній більшості інтеграційних об'єднань світу також відбувається поєднання в співвідношеннях вище означених методів. Можна сказати, що в чистому вигляді функціональний метод застосовується лише в інтеграційних процесах північно-американського субконтиненту – НАФТА.

Інтеграційні методи вимагають гармонізації, координації та уніфікації економічної і соціальної політики [10, 57]. Вони притаманні насамперед регіональним формам міжнародної економічної інтеграції. Гармонізація передбачає, з одного боку, збереження важелів контролю держави за економічними процесами, а з іншого – потребує адаптації національного законодавства до спільно вироблених нормативно-правових принципів. У реальній практиці інтеграції гармонізація має три головних виміри. По-перше, вона означає створення перерозподільного механізму шляхом запровадження системи трансфертів за допомогою різноманітних фондів. Так в ЄС були організовані Європейський соціальний фонд, Європейський інвестиційний банк, Європейський фонд гарантування аграрного розвитку, Європейський фонд регіонального розвитку та ін. [8, 51]. По-друге, гармонізація всередині інтеграційної спільноти призводить до відповідного зниження її рівня з третіми країнами. По-третє, зосередження перерозподілу в інтеграційному об'єднанні сприяє процесу централізації.

Гармонізація і централізація є виправданими до тієї міри, до якої вони врівноважують розподіл та споживання суспільних благ у межах інтеграційного об'єднання. Крім того, ці процеси є чутливими до конкурентної політики в Європейському Союзі, метою якої є зміцнення ринкового середовища в інтеграційному просторі.

Координація означає добровільне узгодження тих чи інших сфер економічної політики. Уніфікація здійснюється на вищих рівнях економічної інтеграції. Зокрема, в Європейському Союзі сьогодні вона охоплює монетарну політику.

Методи та інструменти міжнародної економічної інтеграції не залишаються незмінними. Вони трансформуються в процесі поглиблення та диверсифікації інтеграційних утворень. Зокрема, останнім часом у науковій літературі обговорюються такі поняття, як неофункціоналізм, що передбачає підвищення ролі національних урядів у процесі інтеграційного об'єднання, та неоінституціоналізм, коли інтеграційні проблеми вирішуються на наднаціональному рівні шляхом узгодження та розробки спільної економічної політики [16, 31-32].

Таким чином, регіональна міжнародна економічна інтеграція на сучасному етапі є всезростаючим фактором світового господарства, яка розвивається одночасно з інтеграцією окремих національних економік, інтеграцією в межах ТНК та глобальною економічною інтеграцією. Напрямами подальших досліджень можуть стати аналіз співвідношення між глобальними та локальними інтеграційними процесами, проблеми оптимальних розмірів та масштабів міжнародних інтеграційних об'єднань, механізми та сценарії інтеграції нових членів до розвинутих інтеграційних утворень.

Джерела та література

1. Беренда С. В. *Еволюція економічної інтеграції в країнах Європи. Монографія* / С. В. Беренда. – Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012. – 168 с.
2. Колодко Гжегож В. *Мир в движеніи* / Г. В. Колодко; пер. с пол. Ю. Чайникова. – М.: Магистр, 2009. – 575 с.
3. Хейфец Б. А., Либман А. М. *Корпоративная интеграция. Альтернатива для постсоветского пространства.* – М.: ЛКИ, 2008. – 162 с.
4. Bako Z., Biskup J. i drugi. *Miedzynarodowe Stosunki Gospodarcze* / Pod redakcja A. Budnikowskiego, E. Kaweckiej-Wyrzykowskiej. Warszawa: Polskie Wydawnictwo Economiczne, – 1997. – 324 s.
5. Balassa B. *The theory of Economic Integration.* Homewood, Illinois: Richard D. Irvin, 1961. – 304 p.
6. *Economic Integration. Theoretical Assumptions and Consequences of European Integration* / By Rolf Sannwald. Princeton, N. J. Princeton Univ. Pr., 1959. – 260 p.
7. Flejterski S., Wahl P. T. *Economia Globalna. Synteza.* Warszawa: Difin, 2003. – 291 s.
8. *International Economic Integration* / Land F.P. and Ohr R. (Eds). Physica-Verlag, Heidelberg, 1995. – 264 p.
9. Jager H., Jepma C. *Introduction to International Economics. Second Edition.* Palgrave Macmillan, London, 2011. – 424 p.
10. Robson P. *The Economics of International Integration.* Published by Routledge, London, 1987.
11. Ropke W. *Integration und Desintegration der Internationalen Wirtschaft in: Wirtschaftsfragen der freien Welt.* Hrsg. von E. v. Beckerath et al. Frankfurt, 1957. – 500 s.
12. Schmidt S.K. *Liberalisierung in Europa. Die Rolle der Europ?ischen Kommission.* Frankfurt / Main: Campus Verlag, 1998. – 403 s..
13. Streefen P. *Economic Integration. Aspects and Problems. Second Revised and Enlarged Edition.* Leyden, 1964.
14. *The European Union. Handbook 1996* / Edition by Jackie Gower. Chicago: Fitzroy Dearborn, 2002. – 449 p.
15. Thompson H. *International Economics. Global Markets and Competition. 3rd Edition.* World Scientific- New Jersey, 2011. – 452 p.
16. Viner J. *The Customs Union Issue.* New York: The Carnegie Endowment for International Peace, 1950. – 221 p.

A. Filipenko, W. Filipenko

Teoria międzynarodowej integracji gospodarczej

W artykule przeanalizowano międzynarodowe procesy integracyjne na czterech poziomach: globalnym, georegionalnym, narodowym i na poziomie firmy. Uzasadniono współzależność między procesami globalizacji i integracji globalnej. Zbadano działalność wielonarodowych firm, które wzmacniają procesy integracyjne. Regionalna międzynarodowa integracja gospodarcza jest rozpatrywana w ramach trzech głównych szkół naukowych współczesnej ekonomicznej myśli: rynkowej, rynkowo-instytucjonalnej i strukturalistycznej, a także alternatywnych koncepcji. Regionalna integracja gospodarcza przeanalizowana na podstawie użycia dwóch metod: instytucjonalnego, co charakteryzuje się instytucjonalnymi, administracyjnymi działaniami i funkcjonalnego, który bazuje się na zasadach liberalizacji gospodarki i handlu zagranicznego. Udowodniono, że teoretyczne podejścia do rozwoju procesów integracyjnych są szczególnie istotne.

Słowa kluczowe: globalna (planetarna) integracja, narodowa ekonomiczna integracja, integracja na poziomie firmy, pozytywna i negatywna integracja, rynkowa, rynkowo-instytucjonalna, strukturalna (strukturalistyczna) szkoła, instytucjonalna i funkcjonalna metoda.

